

3. Стороженко О. М. Закоханий чорт : Історико-фантастичні повісті та оповідання / Олекса Стороженко. – К. : Дніпро, 2001. – 336 с.

Стаття надійшла до редакції 1 грудня 2012 року

УДК: 811.111'36

*Наталія Сердюк, Марина Шемуда
(м. Переяслав-Хмельницький, Україна)*

ПРОБЛЕМАТИКА ЕНАНТІОСЕМІЇ ЯК НЕПРОДУКТИВНОГО РІЗНОВИДУ АНТОНІМІЇ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Стаття присвячена дослідженню проблематики енантіосемії як непродуктивного різновиду антонімії сучасної англійської мови. У статті уточнюється сутність поняття «енантіосемія», розглядаються особливості енантіонімів англійської мови, визначаються найуживаніші з них. Авторами робиться спроба виявити основні проблеми перекладу енантіонімів англійської мови та відповідні шляхи їх вирішення.

Ключові слова: енантіосемія, антонімія, протилежність, семантична структура, позитивне значення, негативне значення.

Статья посвящена исследованию проблематики энантиосемии как непродуктивной разновидности антонимии современного английского языка. В статье уточняется сущность понятия «энантиосемия», рассматриваются особенности энантионимов английского языка, определяются самые употребляемые из них. Авторами делается попытка выявить основные проблемы перевода энантионимов английского языка та соответствующие пути их решения.

Ключевые слова: энантиосемия, антонимия, противоположность, семантическая структура, позитивное значение, негативное значение.

The article is devoted to the problematics of enantiosemy as the unproductive kind of antonymy in the modern English language. The nature of «enantiosemy» is clarified in the article. The peculiarities of English enationyms are considered. The

most common for usage enantionyms are defined. The authors made an attempt to define the main translation problems of English enantionyms and the appropriate ways of solving them.

Key words: *enantiosemy, antonymy, opposition, semantic structure, positive meaning, negative meaning.*

На сьогодні актуальність вивчення антонімії англійської мови стає особливо очевидною в умовах неперервного розширення суспільних контактів, коли запланований прагматичний ефект мовного виразу часто виявляється запорукою успіху. Реалізація такого ефекту вимагає зваженості й доцільності кожної частини вислову та її ролі в ньому. Слова та їх значення з'єднуються в нашій свідомості в різні групи відповідно до подібності або протилежності значень. У кожній мові є слова для позначення протилежних полюсів однієї якості, контрастних явищ і предметів (антоніми); інколи маючи ту саму звукову форму (енантіоніми) тощо. Ефективне оперування такими специфічними словами в усному та писемному мовленні є показником високої обізнаності та рівня володіння іноземною мовою.

Актуальність вивчення явища енантіосемії як різновиду антонімії, а особливо перекладу її випадків на інші мови, зокрема на українську, полягає в тому, що протилежні значення всередині одного слова спричиняють двозначність речення чи фрази, до складу яких вони входять. Це перешкоджає коректному розумінню і, як наслідок, стає перепорою на шляху міжмовної комунікації.

Питання енантіосемії є предметом пильної уваги ряду вчених, як: Л. Безсонова, Д. Благоева, Я. Гельблу, Г. Гочев, В. Іванова, Л. Климова, Є. Маркасова, Є. Міллер, В. Мелікян, Л. Новиков, Т. Пономаренко, І. Ріпка, О. Селіванова, О. Соколов, В. Червоножка та інші.

Аналіз літературних джерел свідчить, що залишається недостатньо розробленим питання розрізнення енантіосемії як різновиду антонімії та специфіки перекладу енантіонімів сучасної англійської мови.

Мета статті полягає в уточненні сутності поняття «енантіосемія», розгляді особливостей енантіонімів англійської

мови, виявленні основних проблем їх перекладу та можливих шляхів їх вирішення.

Аналіз наукової літератури показав, що навколо тлумачення поняття «енантіосемія» на сьогодні відбувається багато дискусій.

Окремі дослідники розглядають енантіосемію як різновид антонімії. Так, Л. Новиков визначає енантіосемію як непродуктивний різновид антонімії, що ґрунтується на протилежності значень всередині того самого слова і знаходить зовнішнє вираження в контексті, у характері синтаксичних і лексичних зв'язків слова, зокрема в його протилежних значеннях, з іншими словами (напр.: рос. *одолжить (кому-нибудь) денег* (укр. «дати в борг») – *одолжить (у кого-нибудь) денег* (укр. «взяти в борг»); *оговориться (специально)* (укр. «вносити ясність») – *оговориться (нечаянно)* (укр. «помилитися»)) [7]. Дослідник вважає, що «у сучасній мові можна виокремити цілі групи слів, що містять протилежність всередині самих себе, семантика яких характеризується наявністю «протилежних смислів», тобто має ознаку енантіосемії» [7]. Є. Міллер також розглядає енантіосемію як різновид антонімії, асоціюючи це явище з потенційними антонімами [6]. У контексті осмислення енантіосемії як різновиду антонімії з'являються термінопоняття «внутрішньослівна антонімія», «внутрішня антонімія», «семантична внутрішня антонімія», «внутрішньолексемна антонімія», що позначають наявність у слова (поєднання в слові) протилежних значень або сем.

Інші ж науковці вважають, що слова з протилежними значеннями в семантичній структурі не можна розглядати як антоніми. За І. Пете, антоніми позначають полярність понять, тоді як слова з протилежними значеннями – полярність несуттєвих ознак у значенні; протилежний смисл часто з'являється внаслідок експресивності; вияв протилежних значень залежить від контексту, обставин, за яких відбувається дія; протилежні значення того самого слова не мають спільної лексичної сполучуваності (якщо ж поява у слові протилежного значення супроводжується втратою старого значення, то в такому випадку можна говорити про часткову спільну сполучуваність) [3]. Саме цим, на думку

науковця, енантіоніми відрізняються від справжніх антонімів, у яких протилежність входить у значення слова, напр.: «уксус вистоявся» – втратив із часом первісні якості: смак, запах, свіжість та «вино вистоялось» – набуло кращих якостей. Розуміння енантіосемії як здатності розвивати протилежні значення, що не стають антонімічними, зустрічаємо також у В. Іванової, яка поділяє погляди тих дослідників, які відносять енантіосемію в одних випадках до різновиду омонімії, в інших – до багатозначності [8]. Думку про те, що енантіосемія не є одним із різновидів антонімії, підтримує також В. Червоножка, зазначаючи, що антоніми й енантіосеми поєднує те, що їхні значення виражають протилежні поняття, а за іншими характеристиками ці явища диференціюються [9]. Крім того, Г. Гочев, В. Мелікян, Д. Благоева визнають енантіосемію самостійною лексико-семантичною категорією. Деякі лінгвісти, зокрема Л. Климова, В. Іванова, не відносять це явище до жодної семантичної категорії, наголошуючи на його «проміжній» природі [4; 5].

Дослідження цієї проблеми в теорії засвідчило, що наукову концептуалізацію енантіосемії репрезентують тринадцять дефінітивних блоків, кожен з яких увиразнює певний погляд на це явище. Таке розмаїття, з одного боку, ускладнює визначення лінгвістичного статусу енантіосемії, з другого – засвідчує, що вона є справді лінгвістичною універсалією, включеною у складну парадигму мовно-мовленнєвих явищ. Зазначимо, що явище енантіосемії в англійській мові не є ще досить поширеним (приблизно менше одного відсотка від загальної кількості слів) [10]. Проте навіть така порівняно невелика кількість енантіонімів може впливати на процес комунікації. Це пов'язано з природою енантіосемії.

Урахувавши цей факт, можна зробити висновок, що енантіосемія – непродуктивний різновид антонімії, що ґрунтується на протилежності значень всередині того самого слова і знаходить зовнішнє вираження в контексті, у характері синтаксичних і лексичних зв'язків слова, зокрема в його протилежних значеннях, з іншими словами.

На позначення одиниці, що репрезентує явище енантіосемії, в наукових працях віднайшли однокореневий термін енантіонім – слово, що є своїм же власним антонімом. Крім нього науковці послуговуються також термінами: енантіосем (англ. *enantioseme*), енантіосемічна лексема, енантіосемізм, енантіосемічне слово, енантіосемічний фразеологізм [9], енантіосемічна лексична одиниця або енантіосемічний елемент [1]. В англомовній літературі, крім зазначеного терміна енантіонім (англ. *enantionym*), уживають ще й автоантонім/ авто-антонім (англ. *autoantonym/ auto-antonym*), опонім (англ. *opponym*), а також контронім (англ. *contronym/ contranym*) та такі терміни як: англ. *antilogy, enantiodrome, Janus words, self-opposites*. Таке розмаїття термінів на позначення мовної одиниці, що репрезентує явище енантіосемії, засвідчує посилений дискусійний інтерес науковців до його вивчення, а також факт невизначеності лінгвістичного статусу цього явища.

Енантіонім як окреме слово (випадок лексичної енантіосемії) чи словосполучення (випадок фразеологічної енантіосемії) може означати абсолютно протилежні поняття. Наприклад, дієслово *to overlook* означає як “доглядати, стежити”, тобто пильно за чимось дивитися, так і “не помічати, недоглядіти”, інакше кажучи, не приділити чомусь достатньо уваги і таким чином упустити щось з виду [2, с. 980]. Таким чином, така антонімічність значень створює проблеми при перекладі. Труднощі виникають тоді, коли важко чи взагалі неможливо встановити, яке з двох абсолютно різних значень було вжито: значення з позитивним чи негативним забарвленням. Найбільша проблема полягає у тому, що неправильне розуміння та подальший переклад енантіоніма призводить до повністю протилежного істинному розуміння цілої думки чи ідеї.

Зазначимо, що саме це і вирізняє енантіосемію, де значення одного слова є протилежними за семантичною структурою, з поміж звичайної полісемії, де є у наявності у слова більше ніж одного значення різними за своїми відтінками чи сферами вживання. Підтвердимо це порівнянням особливостей перекладу цих двох явищ.

Спочатку розглянемо випадок полісемії. Для прикладу візьмемо іменник *key*, який є яскравим прикладом полісемії, оскільки має багато зовсім різних значень. Проте для аналізу візьмемо лише два значення, за «Longman dictionary of Contemporary English»: 1) a small specially shaped piece of metal that you put into a lock and turn in order to lock or unlock a door, start a car etc.; 2) a scale of notes that begins with one particular note, or the quality of sound this scale has [11]. Ці два значення є зовсім різними, тобто торкаються різних аспектів життя. Оскільки аспекти різняться, то і контексти, в яких вони вживаються також будуть різними. Тепер спробуємо перекласти два речення, що містять подану лексему, однак, яка вжита в різних значеннях:

1) *A bunch of keys hung from his belt.*

Очевидним є те, що тут мова йде про значення «ключ», а не «тональність», тому що «тональність» – це абстрактне поняття, а «ключ» – конкретне (насправді тональність не може перебувати у вигляді «зв'язки» та «звисати з чийогось поясу»), тобто вони належать до різних категорій, тому контексти у них зовсім різні, а саме кожен з них є пристосованим до свого значення, що легко виокремити, зрозуміти і перекласти правильно.

2) *A tune is in the key of a minor.*

Тут зрозуміло, що вживається значення «тональність», що знову ж таки видно зі специфіки контексту. Отож, якщо слово має багато значень, які є просто різними, а не протилежними, то його переклад значно легший.

Логіка дослідження вимагає перейти до розгляду наступних двох речень, у яких вжито енантіонім. Для прикладу візьмемо енантіонім *hirer*, що перекладається як «той, хто бере напрокат (орендує)» і «той, хто дає напрокат (здає в оренду)» [10]:

1) *After the contract was made, the hirer brought a claim for damages for misrepresentation.*

У цьому реченні спостерігається неточність контексту через невеликий обсяг речення, його короткість, неповноту. Хоча у випадку полісемії було розглянуто коротші речення, які, однак, давали достатньо потрібної інформації для правильного розуміння та перекладу.

2) *A contract of hire is a species of bailment and although it is readily distinguishable from sale in that general property is not intended to pass to the hirer, there are important public policy issues in a consumer hire context, which dictate that the owner be subject to similar liability to that visited upon the seller.*

Це речення, у порівнянні з першим, є об'ємним й інформативним, однак не забезпечує повного розкриття значення лексеми.

З поданого вище аналізу можна зробити два висновки. По-перше, повнота контексту не залежить від об'єму речення, інакше кажучи, якщо речення довге, то воно не обов'язково повинне містити ширший контекст, ніж коротше речення. По-друге, потрібно розрізняти такі поняття як різні та протилежні значення. «Різні значення» є ширшим поняттям і включає в себе «протилежні значення». Однак, якщо значення різні, то вони торкаються різних сфер, а якщо протилежні, то характеризують одну і ту ж сферу, проте з протилежних боків. Так, лексема *key*, має різні значення, які вживаються у побуті (ключ для відмикання замка) та у музиці (тональність); лексема *hirer* має протилежні значення, оскільки вони обоє відносяться до сфери торгівельно-економічних відносин, і позначають протилежні їх сторони. Тож, вживаючи поняття «різні значення», ми говоримо про полісемію, а «протилежні значення» – про енантіосемію, як різновид антонімії.

Звідси визначимо, що енантіонім – слово, яке має два і більше значень, що є протилежними один одному за семантичною структурою.

Нами було нараховано 117 енатіонімів, що мають одну форму написання й вимови, але антонімічні значення. Вони можуть бути виражені різними частинами мови. Так, наприклад, енантіонім виражений іменником *ought* означає і «все, що завгодно» і «нічого взагалі». Найуживаніші, на нашу думку, енантіоніми-іменники представлені на англійській мові у таблиці 1.

Таблиця 1

Найуживаніші енантіоніми-іменники сучасної англійської мови

Енантіонім (Частина мови)	Основне (позитивне) значення	Протилежне (негативне) значення
Anything (noun)	* anything	* nothing
Bill (noun)	* invoice (e.g. in a restaurant)	* money; banknote
Handicap (noun/verb)	* advantage (e.g. in sport)	* disadvantage; disability
Model (noun)	* archetype; example	* copy; replica
Oversight (noun)	* watchful care; supervision	* overlooking; omission
Peer (noun)	* an equal; fellow (e.g. classmate)	* a nobleman; person of higher rank
Shank (noun)	* latter part of a period of time	* early part of a period of time

Перелік найуживаніших, на нашу думку, енантіонімів, що виражені прикметниками та прислівниками, представлений нами у таблиці 2.

Таблиця 2

Найуживаніші енантіоніми-прикметники/ прислівники англійської мови

Енантіонім (Частина мови)	Основне (позитивне) значення	Протилежне (негативне) значення
Custom (adjective)	* usual; normal	* special; unique
Fine (adjective)	* minimum standards; satisfactory	* better than average; excellent
Impregnable (adjective)	* impossible to enter	* able to be impregnated
Moot (adjective)	* debatable; arguable	* academic; irrelevant
Quantum (adjective)	* very small (e.g. in Physics)	* very large (e.g. "quantum leap")
Sanguine (adjective)	* murderous	* cheerfully optimistic
Fast (adverb)	* fixed firmly in place	* moving quickly; speedy
Literally (adverb)	* actually; really	* figuratively; virtually

Найуживаніші енантіоніми, виражених дієсловом, наведені у табл. 3. Наприклад, дієслово *dust* позначає дію «запилювати, піддавати пилу» та водночас «вибивати, витирати пил». Відразу простежується те, що їх значення є антонімічними, протилежними поняттями, не дивлячись на однакову форму та вимову лексеми. У зазначеного слова є ще одне тлумачення, на відміну від попереднього «витирати», – «посипати (борошном, цукром тощо)». Видно антонімічні відношення значень одного слова.

Перелік найуживаніших енантіонімів-дієслів сучасної англійської мови

Енантіонім (Частина мови)	Основне (позитивне) значення	Протилежне (негативне) значення
Adumbrate (verb)	* to clarify	* to cast a shadow over
Bol (verb)	* to secure in place	* to dash away suddenly
Bound (adj./verb)	* restrained (e.g. by rope)	* to spring; leap
Buckle (verb)	* to fasten	* to come undone; give way; collapse
Cleav (verb)	* to adhere; stick together	* to cut apart; divide
Clip (verb)	* to fasten together; hold tightly	* to cut apart; cut off (e.g. with shears)
Comprise (verb)	* to contain; include	* to be composed of; consist of
Dust (verb)	* to remove fine particles from	* to sprinkle fine particles onto
Give out (verb)	* to produce; distribute	* to stop producing; cease functioning
Hold up (verb)	* to support; cope	* to hinder; delay
Lense (verb)	* to lend; rent out	* to borrow; hire
Left (verb)	* departed from	* remaining
Let (verb)	* to allow; grant permission	* to prevent ("without let or hindrance")
Overlook (verb)	* to examine; watch over	* to fail to notice; miss
Put (adj./verb)	* to begin to move hurriedly	* stationary (e.g. "stay put")
Put out (verb)	* to generate; produce	* to extinguish; put an end to
Puzzle (verb)	* to pose a problem	* to solve a problem
Ravel (verb)	* to tangle; complicate	* to disentangle; separate
Rent (verb)	* to lend; lease out	* to borrow; hire
Resign (verb)	* to quit; give up	* to sign up again
Root (verb)	* to remove completely	* to become firmly established
Sanction (verb/noun)	* to endorse; authorise	* a punitive action
Scan (verb)	* to examine closely	* to glance at hastily
Screen (verb)	* to view; show	* to conceal; shield
Seed (verb)	* to remove seeds from	* to add seeds to
Set (verb)	* to fix in place	* to flow; move on
Skin (verb)	* to cover with a skin	* to remove the skin
Splice (verb)	* to join together	* to cut in two
Strike (verb)	* to miss (e.g. in baseball)	* to hit; collide with
Table (verb)	* to propose; suggest	* to postpone; shelve
Temper (verb)	* to soften; mollify	* to strengthen (e.g. a metal)
Trim (verb)	* to cut pieces off	* to add to; ornament
Weather (verb)	* to withstand; stand up to	* to wear away
Wind up (verb)	* to start; prepare	* to end; conclude

Визначимо, що в англійській мові, на відміну від української, багато іменників, які позначають ту чи іншу річ стають дієсловами, які мають протилежне значення. Наприклад, іменник *shell* має значення: 1) шкарлупа, лушпиння; 2) оболонка, шкірка, що дає нам інформацію про предмет, який укритий оболонкою, шкарлупою. Якщо візьмемо дієслово *to shell*, що означає: очищати від шкарлупи, лушити, отримаємо інформацію про необхідність убрати цю шкарлупу. Аналогічний приклад можемо навести дієслова *to shell* словом *to peel*, яке означає очищати, знімати кірку/ шкірочку, а іменник *peel* є тією самою кіркою/ шкіркою, яку необхідно убрати.

Отже, енантіосемія – непродуктивний різновид антонімії, що ґрунтується на протилежності значень всередині того самого слова і знаходить зовнішнє вираження в контексті, у характері синтаксичних і лексичних зв'язків слова, в його протилежних значеннях, з іншими словами.

Зроблено висновок, що недостатні знання про енантіосемію чи ігнорування властивостей енантіонімів містити у собі протилежні значення можуть спричинити труднощі під час перекладу словосполучень, висловлювань, речень; під час спроби утворити їх протилежне значення у письмовому та усному мовленні, що може стати перешкодою на шляху порозуміння людей. Для уникнення таких проблем пропонуємо:

1) виокремити енантіонім із ряду інших лексем, тобто усвідомити те, що дане слово може містити протилежні, антонімічні значення;

2) детально вивчити контекст, у якому є енантіонім, тобто з'ясувати, що автор чи мовець хотіли повідомити, вживаючи подане слово чи вираз;

3) уточнити за можливості інформацію у самого мовця, або самостійно з'ясовувати обставини ситуації, тобто звернутися до ширшого контексту в тому випадку коли енантіонім вживається у досить вузькому контексті (одне речення/ фраза), який не дає нам додаткової інформації про його значення.

Перспективами подальших розвідок є дослідження особливостей енантіонімів у структурі англійських прислів'їв та приказок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко Н. І. Українська експресивна лексика / Н. Бойко. – К. : Основа, 2006. – 225 с.
2. Англо-український словник / Є. І. Гороть, Л. М. Коцюк, Л. К. Малімон, А. Б. Павлюк. – Вінниця : Нова книга, 2006. – 1700 с.
3. Елисеева В. В. Лексикология английского языка / В. В. Елисеева. – СПб. : Филологический факультет СПбГУ, 2005. – 80 с.
4. Иванова В. А. Антонимия в системе языка / В. Иванова. – Кишинев : Образование, 1982. – 244 с.
5. Климова Л. И. О внутрисловной антонимии / Л. И. Климова // Вопросы теории и методики преподавания русского языка и литературы. – Архангельск, 1975. – Вып. 3. – С. 25–31.
6. Миллер Е. Н. Природа лексической и фразеологической антонимии / Е. Н. Миллер. – Саратов, 1990. – 142 с.
7. Новиков Л. А. Лингвистическое толкование художественного текста / Л. А. Новиков. – М. : Наука, 1979. – 128 с.
8. Пете И. О противоположных значениях одного и того же слова в русском языке / И. О. Пете // Материалы и сообщения по славяноведению. – Наука, 1964. – № 2. – С. 26–38.
9. Червоножка В. С. Енантіосемія в сучасній болгарській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.03. «Слов'янські мови» / В. С. Червоножка. – К., 2002. – 20 с.
10. Шерцль В. И. О словах с противоположными значениями (или о так называемой энантиосемии) / В. И. Шерцль. – Воронеж, 1884. – 83 с.
11. Longman dictionary of Contemporary English. – 4th Edition. – Pearson ESL ; October 5, 2006. – 1968 p.

Стаття надійшла до редакції 26 лютого 2013 року